

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

На XVI редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 25.12.2014. године, изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње Јелисавете Вукелић, дипломираног социолога, под насловом *Могућности настанка и развоја еколошког покрета у Србији у контексту постсоцијалистичке трансформације*. Након читања и анализе предате дисертације, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Јелисавета Вукелић је рођена 1984. године у Београду, где је завршила основну школу и гимназију. Дипломирала је 2008. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду, на Одељењу за социологију, где је исте године је уписала докторске студије социологије. Од 2009. године је, као стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја и као студент докторских студија, ангажована на пројектима Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду. Од 2012. године је, у звању асистента, запослена на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, Универзитета у Београду. Објавила је већи број радова, од чега 6 оригиналних научних радова у часописима међународног значаја, који се баве различитим социо-еколошким темама: еколошка свест и пракса, еколошки покрети, еколошка политика и управљање, социјални аспекти климатских промена и др.

Јелисавета Вукелић је Наставно-научном већу Филозофског факултета у Београду поднела писмени предлог и образложење докторске дисертације под насловом "Могућности настанка и развоја еколошког покрета у Србији у контексту постсоцијалистичке трансформације". Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој IX редовној седници одржаној 23.12.2010., прихватило извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме докторске дисертације. Израда докторске дисертације је одобрена 31.03.2011. године на XI редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета у Београд, након добијања сагласности Универзитета.

Завршена дисертација има 300 страна са прилозима и литературом, односно 258 страница основног текста. Дисертација се састоји из четири дела и већег броја поглавља. У раду је коришћена обимна библиографска грађа која броји 385 јединицу литературе, од чега је највећи број на страном (енглеском) језику.

2. Предмет и циљеви дисертације

Предмет докторске дисертације представља питање могућности формирања еколошког покрета у Србији у контексту постсоцијалистичке трансформације друштва, који од 2000. године у значајној мери обележава и процес евроинтеграција. У истраживању су постављена два циља. Први циљ је дескриптивног карактера што подразумева да је један део истраживања усмерен на прикупљање и анализу података неопходних за добијање што прецизнијег описа елемената еколошког покрета (еколошки активисти, групе/организације, мреже интеракције, еколошки идентитет и конфликт), који постоје у емпиријској реалности Србије. Такав циљ је значајан јер је феномен друштвених покрета тешко ухватљив и лако се може помешати са сличним, али ипак битно различитим облицима колективног делања. Други циљ је експликативан, што значи да се пажња посвећује анализи друштвених фактора који отежавају или олакшавају настанак и развој еколошког покрета у Србији, те обликују његове карактеристике.

Оригиналност дисертације не огледа се само у одабиру специфичног облика колективног делања као научно релевантног предмета у области друштвених наука, а посебно социологије, који је недовољно истражен у Србији, већ и у оригиналности социолошког тумачења добијених резултата, који се ослањају на концепате развијене у различитим друштвеним контекстима, као и у социологији сродним дисциплинама.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У складу са исцрпном контекстуалном и концептуалном анализом феномена еколошког активизма и еколошких покрета, те са постављеним циљевима, у истраживању се пошло од неколико дескриптивних и експликативних хипотеза.

Општа дескриптивна хипотеза гласи да еколошки покрет у Србији није формиран, иако долази до формирања неки од основних елемената.

Из ове хипотезе изведена је и нешто специфичнија хипотеза:

1.1. Еколошки активисти и еколошке групе/организације представљају елементе еколошког покрета, између којих нису развијени колективни (кохезивни) елементи који доприносе формирању покрета: мреже покрета, колективни идентитет и обједињавајући еколошки конфликт.

Основни налази потврђују хипотезу да у Србији није дошло до формирања еколошког покрета какав је присутан у земљама Запада, као да нема ни назнака значајнијег присуства елемената трансакционог еколошког активизма (покрета), чији је присуство забележено у земљама Централне Европе.

Експликативна анализа је заснована на низу хипотеза са циљем да се провери значај већег броја концепата чија је релевантност препозната за постсоцијалистички контекст друштва у Србији:

1. Полазећи од теоријског приступа мобилизације ресурса, претпоставља се да доминација економских проблема (висока незапосленост, пре свега) и материјална оскудица представљају препреку за формирање еколошког покрета у Србији.

Спецификација ове хипотезе обухвата следеће претпоставке:

1.а) Изразита важност која се приписује економским проблемима, отежава мобилизацију грађана за решавање еколошких питања.

1.б) Оскудност материјалних ресурса еколошких организација:

1.б1) отежава међусобно умрежавање.

1.б2) отежава развој колективног идентитета.

1.б3) подстиче међусобно такмичење за ресурсе на штету кооперације и сарадње.

2. У складу са теоријским приступом Структуре политичких могућности, претпоставља се да неповољна структура политичких могућности отежава формирање еколошког покрета.

Спецификација ове хипотеза обухвата претпоставке да:

2.а) Отежан приступ јавности процесу доношења одлука у области заштите животне средине умањује спремност грађана да се активно укључе у решавање еколошких проблема.

2.б) Констелација односа моћи унутар елите (политичке и економске) отежава формирање еколошког покрета.

2.в) Непостојање јачег савезништва између еколошких активиста/организација и представника елите отежава формирање еколошког покрета.

2.г) Неадекватност капацитета државе отежава формирање еколошког покрета због:

2.г1) неефикасности правосудног система.

2.г2) изостанка реализације политичких одлука које су издејствовали покрети.

2.г3) спремности да се на репресиван начин супротстави активностима покрета.

3. Полазећи од приступа који акцентује значај процеса евроинтеграција, претпоставља се да активности организација / институција Европске уније остварују амбивалентно дејство на формирање еколошког покрета у Србији.

Спецификација ове хипотезе обухвата следеће претпоставке:

3.а) С једне стране, усклађивање домаћих прописа са законодавством ЕУ у области заштите животне средине повећава (формалне) могућности за настанак еколошког покрета, и јача капацитете еколошких организација за учешће у еколошком управљању.

3.б) С друге стране, развоју еколошког покрета не погодује то што страни програми подршке стварају слој финансијски зависних професионалних организација, подстичу развој такмичарских односа између еколошких организација, смањују аутономију њиховог делања (заступају интересе донатора), и локалну утемељеност (не полазе од специфичних потреба одређених локалитета односно грађана)

4. Полазећи од приступа Нових друштвених покрета, претпоставља се да преовладавање материјалистичког вредносног система у свести грађана Србије отежава формирање еколошког покрета.

5. Ослањајући се на социо-конструктивистичке концепције, претпоставља се да доминантне конструкције еколошких проблема и начина њиховог решавања, отежавају развој еколошког покрета у Србији.

Спецификација ове хипотезе гласи:

5.а) Званични (стручни, медијски, политички) дискурси негирају постојање еколошког проблема или умањују његов потенцијални ризик.

5.б) Званични (стручни, медијски, политички) дискурс фаворизује решење еколошких проблема посредством механизма еколошке модернизације.

Све постављене хипотезе су у основи потврђене, а анализа уверљиво указује како локални контекст доприноси опсегу значења и значаја појединих концепата. Истраживање је показало да све четири групе фактора (социјална конструкција еколошких ризика, карактеристике и начин мобилизације ресурса, структура политичких могућности и вредносни систем) у мањој или већој мери осујећују развој еколошког покрета, док се неповољан утицај економског контекста показује као посебно отежавајући за развој партиципативног типа активизма.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Рад се састоји из три веће целине и поглавља у коме су изнета закључна разматрања.

У првом делу рада, развијени су упоредно-историјски, контекстуални, концептуални и методолошки оквир истраживања, као полазне основе за даље анализе. Упоредно-историјски оквир обухвата европско и искуство САД, а контекстуалном анализом посебно се издвајају европске земље које имају социјалистичко односно искуство постсоцијалистичке трансформације. Концептуални оквир обухвата кључне теоријске приступе у тумачењу развоја еколошког активизма односно еколошких покрета: теорију колективног понашања, теорију мобилизације ресурса, приступ структуре политичких могућности, приступ нових друштвених покрета. На крају, предствљено је и концептуално одређење еколошког покрета италијанског социолога Марија Дианија, који успешно синтетише постојеће концепте, и даје адекватну оперативну дефиницију која је неопходна емпиријским истраживањима. И контекстуални и концептуални део излагани су по принципу „левка“, постепено се сужавају и спецификују за потребе непосредног (емпиријског оквира) истраживања. То олакшава и начин излагања сложене методологије рада. У циљу обухвата свих релевантних димензија комплексног феномена еколошког покрета и сложене мреже чинилаца који утичу на његов настанак и развој, у истраживању су комбиновани различити подаци из секундарних извора са различитим методама прикупљања примарних података: анкетно испитивање ставова и пракси на репрезентативном узорку грађана Србије (N=1952) и представника локалних самоуправа (N=232), полуструктурисани интервјуи са представницима невладиних организација (N=44), као и две студије случаја заједница са израженим еколошким проблемима - Панчева и Бора.

Други део рада ослања се на Дианијеву дефиницију еколошког покрета и посвећен је опису и анализи његових појединачних елемената са циљем да одговори на питање: да ли у Србији постоји еколошки покрет?, односно да процени

дескриптивне претпоставке истраживања. Анализа обухвата следеће елементе: карактеристике еколошких група / организација, еколошких мрежа, колективног идентитета и еколошких конфликта. Основни истраживачки налаз је да у Србији није дошло до формирања класичног партиципативног типа еколошког покрета, какав је присутан у земљама Запада, као да нема ни назнака значајнијег присуства елемената трансакционог еколошког активизма (покрета), чији је присуство забележено у земљама Централне Европе. Уместо тога, ауторка констатује да у Србији постоји специфичан модел еколошког колективног делања који назива "еколошким трећим сектором", јер за разлику од партиципативног и трансакционог делања, који имају наглашено политичку димензију, активности организација у оквиру трећег сектора у Србији су претежно "аполитичне" по карактеру, усмерене на пружање услуга у областима из којих се држава повукла. Поред тога, ауторка истиче и да еколошки трећи сектор одликује атомизовано делање професионалних еколошких организација, које само изузетно (под спољним притисцима или подстицајима) успостављају физичке везе (мреже) међу собом, док се на плану колективног идентитета развија само когнитивна димензија (формално прихватање одређених еколошких вредности и начела која чине саставни део еколошког дискурса доминантног на Западу). Грађани, по правилу, нису укључени у рад ових организација, изузев као корисници услуга.

У трећем делу рада се разматрају разлози услед којих не долази до развоја партиципативног и/или трансакционог еколошког покрета (активизма). Објашњења настанка специфичне хибридне форме еколошког трећег сектора ослања се на комбиновање различитих теоријских приступа феномену друштвених покрета. Експланаторна схема је формулисана тако да омогући испитивање формирања еколошког покрета кроз четири непосредна фактора дефинисана у складу са кључним теоријским концептима (социјална-конструкција еколошких ризика, доступност и карактеристике ресурса, структура политичких могућности, вредносни систем), као и да аналитички препозна и оцени индиректно деловање ширих друштвених процеса - постсоцијалистичку трансформацију друштва Србије и ефекте процеса евроинтеграција, као и чиниоце дужег историјског трајања ((пред)социјалистичко наслеђе). Такав приступ је ауторки омогућио тестирање постављених експликативних хипотеза, које је показало да ни један од услова неопходних за формирање еколошког покрета, није делимично или у потпуности задовољен. Одговор на питање - зашто је у Србији изникао хибридни еколошки трећи сектор ауторка налази, пре свега, у контекстуалним специфичностима (пред)социјалистичком наслеђу, блокираној постсоцијалистичкој трансформацији и успореном и знатно рестриктивнијем процесу евроинтеграција српског друштва у односу на друштва Централне и Источне Европе. Отуда се чинилац социјалне конструкције испољава кроз представљање еколошких проблема као нискоризичних и лако решивих еколошком модернизација, што се показује довољно јаким да умањи акциони потенцијал грађана и еколошких организација у Србији. Потом, чинилац доступних ресурса исказује се тако што лош материјални положај грађана, уз високо вредновање економског развоја, комбиновано са финансијском слабашћу еколошког сектора и зависношћу од страних извора финансирања, у великој мери усмерава еколошке организације у правцу компетитивног и "опортунистичког" понашања. Чинилац структуре политичких могућности, упркос

постојању формалних погодности, не делује у очекиваном правцу јер су владајуће структуре неспремне на знатније отварање ка укључивању грађана и њихових представника у процес одлучивања, а покретање колективног делања осујећује и даље централизован систем одлучивања, корупција, снажне партијске и друге неформалне мреже утицаја, и итд. На крају, утицај вредносног ситета није повољан за развој еколошког покрета због доминације материјалистичких вредности.

У закључном поглављу ауторка резимира основне налазе и разматра шире импликације неразвијености еколошког покрета у Србији. У том смислу ауторка закључује следеће: „Највећи број еколошких организација у Србији дела као заступник донаторских интереса и представља заштитнике животне средине само у оној мери и на онај начин на који то налажу страни донатори. Оно што за донаторе представља апсолутни приоритет је развој слободног тржишта, док је заштита животне средине од секундарног значаја. Развојем деполитизованог трећег сектора паралелно се гуще аутохтони покушаји развоја активистичког цивилног друштва, односно еколошког покрета. У таквим околностима је животна средина, као колективно добро, остављена на милост и немилост силама тржишта и спољних интереса, пред којима се држава показује као слаба и недовољно ефикасна да заштити интересе својих грађана. Да ли ће са процесом евроинтеграција, као што је то био случај у Чешкој, доћи до успостављања веза између различитих цивилних актера, односно да ли ће локалне иницијативе пронаћи свој пут до невладиних организација и да ли ће оне почети да укључују шире становништво у своје активности, остаје непознаница. За сада можемо констатовати само то да је заштита животне средине у Србији битно угрожена чињеницом да, иако делају у оквиру цивилног друштва, у простору између државе и тржишта, и иако се представљају као заступник интереса грађана и заштитник еколошког колективног добра, еколошке организације ретко кад то и јесу. Услед тога, у недостатку самониклог деловања посвећеног еколошким циљевима, и под утицајем неолибералног модела који се уводи под спољним притисцима, будућност животне средине у Србији је под великим знаком питања.”

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Остварени резултати истраживања засновани су на егзактним методолошким узусима у поступку одабира и операционализације релевантних теоријских концепата, прикупљања (објективност, поузданост, проверљивост) и тумачења података. Дисертација је базирана на комплексној анализи структурних и акционих чинилаца у различитим друштвеним областима (економија, политика, култура), који утичу на карактеристике еколошког делања односно могућности настанка и развоја еколошког покрета. Таква анализа се креће на различитим аналитичким нивоима, како концептуално (микро-мезо-макро) тако и контекстуално (локални-национални-наднационални). Најнепосреднији допринос и оригиналност рада свакако представљају подаци до којих се дошло опсежним емпиријским истраживањем теоријски релевантних чинилаца у Србији, као и њихова упоредна анализа са искуством других земаља. Ова дисертација је, стога,

оригиналан научни рад који доприноси развоју социологије друштвених (еколошких) покрета у Србији. Будући да прикупљени подаци имају и ширу релевантност односно концептуалну комуникативност и са другим контекстуално специфичним истраживањима, добијени резултати се могу објавити у водећим иностраним часописима, и томе допринети видљивости социолошких истраживања у Србији.

6. Закључак

Дисертација је у потпуности уређена према одобреној пријави и испуњава све формалне, садржинске и квалитативне услове постављене нормативним актима и академским обичајима Филозофског факултета и Универзитета у Београду. Кандидаткиња Јелисавета Вукелић је показала научну зрелост и квалификованост за научни рад, те својом дисертацијом понудила оригинално и самостално израђено научно дело које ће дати вредан допринос научној мисли из области социологије, и посебно социологије друштвених покрета и социологије окружења.

У складу са анализом понуђеном у овом извештају, дајемо позитивну оцену и сматрамо да су се стекли сви услови да кандидаткиња Јелисавета Вукелић приступи усменој одбрани своје докторске дисертације.

Стога Комисије предлаже Наставно-научном већу да одобри јавну одбрану докторске дисертације под насловом *Могућности настанка и развоја еколошког покрета у Србији у контексту постсоцијалистичке трансформације*, кандидаткиње Јелисавете Вукелић.

У Београду, 25.01.2015.

Чланови Комисије:

др Вукашин Павловић, професор
емеритус, Универзитет у Београду

др Владимир Вулетић, редовни
професор, Универзитет у Београду,
Филозофски факултет

др Мина Петровић, редовна професорка
(менторка), Универзитет у Београду,
Филозофски факултет